

ॐ

श्री महाकवि धनंजय रचित

विषापहार स्तोत्र

उपजाति

स्वात्मस्थितः सर्वगतः समस्त-

व्यापारवेदी विनिवृत्तसंगः ।

प्रवृद्धकालोप्यजरो वरेण्यः,

पायादपायात्पुरुषः पुराणः ॥१॥

अर्थः—पोताना आत्मस्वप्नमां स्थित होवा छतां पणु सर्वव्यापक, समस्त व्यापारोना ज्ञाता होवा छतां पणु परिशुद्ध-रहित, दीर्घायु होवा छतां पणु वृद्धावस्था रहित, एवा सर्वश्रुष्ठ पुराण पुरुष श्री आदिनाथ जिनेन्द्रदेव लव्य जिवोने सांसारिक दुःखोथी छोडावीने मोक्षसुख प्रदान करो. १

परैरचिन्त्यं युगभारमेकः,

स्तोतुं वहन्योगिभिरप्यशक्यः ।

स्तुत्योऽद्य मेऽसौ वृषभो न भानोः,

किमप्रवेशे विशति प्रदीपः ॥२॥

अर्थः—हे प्रभो ! आप अकवर्ती आदिद्वारा अचिन्त्य छे, कर्मभूमिनी शङ्कातमां कर्मभूमिने लार आपे एकलाये न वहुन कर्यो हुतो, आपनी स्तुति करवामां परम ऋद्धिसंपन्न योगीओ पणु असमर्थ छे. आज ते न श्री ऋषभनाथ लगवाननी हुं स्तुति करी रह्यो छुं. ते भराभर छे केमके ज्यां सूर्यने प्रकाश नथी पडोचतो त्यां शुं दीपक प्रकाश नथी करतो ? अर्थात् करे न छे. २

૭૨]

[પંચસ્તોત્ર

તત્યાજ શક્રઃ શકનાભિમાનં,
નાહં ત્યજામિ સ્તવનાનુબંધમ્ ।
સ્વલ્પેન બોધેન તતોઽધિકાર્થં,
વાતાયનેનેવ નિરૂપયામિ ॥૩॥

અર્થઃ—હે ત્રિલોકનાથ ! ઇન્દ્રે આપની સ્તુતિ કરવાની શક્તિનું અભિમાન છોડી દીધું હતું પરંતુ હું આપની સ્તુતિ કરવાનો પ્રયત્ન છોડતો નથી. જેમ નાનકડા વાળારામાંથી ડોકાઈને તેના કરતા અનેકગણા મોટા પદાર્થોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે તેવી જ રીતે હું (મારા) થોડાક જ્ઞાન દ્વારા ઘણા મહાન પદાર્થોનું વર્ણન કરું છું. ૩

ત્વ વિશ્વદૃશ્વા સકલૈરદૃશ્યો,
વિદ્વાનદેષં નિશ્ચિલૈરવેદ્યઃ ।
વક્તું કિયાન્કીદૃશમિત્યશ્કયઃ,
સ્તુતિસ્તતોઽશક્તિકથા તવાસ્તુ ॥૪॥

અર્થઃ—હે સર્વજ્ઞદેવ ! આપ સકળ વિશ્વને દેખો છો પરંતુ આપ બધાથી અદૃશ્ય રહો છો. આપ પૂર્ણજ્ઞાતા છો પરંતુ આપને કોઈ જાણતું નથી. આપ કેવડા અને કેવા છો એ કહેવાને કોઈ સમર્થ નથી માટે આપની સ્તુતિ ન કરી શકવારૂપ જે કથા છે તે જ આપની સ્તુતિ છે. ૪

વ્યાપીડિતં બાલમિવાત્મદોષૈ-
રુલ્લાઘતાં લોકમવાપિવસ્ત્વં ।
હિતાહિતાન્વેષણમાંઘભાજઃ,
સર્વસ્ય જંતોરસિ બાલવૈદ્યઃ ॥૫॥

અર્થઃ—હે જિનવર ! જેમ બાળકો અણુસમજણા હોવાને કારણે વાતાદિ દોષોથી પીડાતા હોય છે તે સમયે બાળરોગોના નિષ્ણાત વૈદ્ય તેમને નીરોગ કરે છે તેવી જ રીતે સંસારી જીવો

કલ્યાણ-વિષાપહાર સ્તોત્ર]

[૭૩

પોતાના આત્માની બાન્તિરૂપ રોગથી અત્યંત દુઃખી થઈ રહ્યા છે તેમને આપે મોક્ષમાર્ગરૂપી નીરોગતાની પ્રાપ્તિ કરાવી છે. હિત-મોક્ષ (આત્માની પૂર્ણ અવસ્થા) અને મોક્ષના કારણ (પૂર્ણતાની શ્રદ્ધા) તથા અહિત-સંસાર (આત્માની અપૂર્ણ દાશા) અને સંસારના કારણ (અપૂર્ણતાની શ્રદ્ધા) બન્નેનો નિર્ણય કરવામાં અસમર્થ બધા અજ્ઞાની જીવોના આપ ખરેખર બાળવૈદ્ય છે. ૫

દાતા ન હતા દિવસ વિવસ્વા-

નદ્યશ્વ इत्यच्युत दर्शिताशः

सन्याजमेवं गमयत्यशक्तः,

क्षणेन दत्सेऽभिमतं नताय ॥६॥

અર્થ:—હે અચ્યુત ! આપ નમ્ર મનુષ્યને ક્ષણમાત્રમાં મનોવાંછિત સિદ્ધિ આપો છો. અર્થાત્ આપ સમાન નિજ શુદ્ધાત્માનું ધ્યાન કરનાર જીવોને આપ ક્ષણવારમાં મોક્ષદશાની પ્રાપ્તિ કરાવી દો છો. પરંતુ સૂર્ય જેમ આજ અને કાલ એમ કરતો દિશા દેખાડીને દિવસ વીતાવી દે છે પરંતુ દેતો લેતો કાંઈ નથી તેવી જ રીતે આપના સિવાય બીજું કોઈ પણ આજ આપીશ, કાલ આપીશ, અને ઇચ્છિતપદ આપવાની આશા દેખાડીને સમય વીતાવી દે છે કેમ કે તે સ્વતઃ અસમર્થ છે. ૬

उपैति भक्त्या सुमुखः सुखानि,

त्वयि स्वभावाद्विमुखश्च दुःखं ।

सदावदातद्यतिरेकरूप-

स्तयोस्त्वमादर्श इवावभासि ॥७॥

અર્થ:—હે પ્રભુવર ! આપના પ્રત્યે ભક્તિ હોવાથી સમ્યગ્-દૃષ્ટિ જીવ સ્વભાવથી જ સુખ પામે છે અને આપથી વિમુખ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ દુઃખ પામે છે. કેવળજ્ઞાન રૂપી પરમદ્યુતિને ધારણ કરનાર આપ સદૈવ તે બન્ને તરફ દર્પણની જેમ સમતા સ્વભાવ

૭૪]

પંચસ્તોત્ર]

ધારણ કરીને શોભાયમાન થાવ છે. અર્થાત્ પુનરી ઉપર આપ પ્રસન્ન થતા નથી અને નિન્દક ઉપર કોપ કરતા નથી. છતાં પણ તેઓ પોતપોતાના પરિણામો અનુસાર સુખ-દુઃખ પામે છે. ૭

અગાધતાઙ્ઘેઃ સ યતઃ પયોધિ-

મેરોશ્ચ તુજ્ઞા પ્રકૃતિ સ યત્ર ।

ઘાવા પૃથિવ્યો પૃથુતા તથૈવ,

વ્યાપ ત્વદીયા ભુવનાન્તરાણિ ॥૮॥

અર્થઃ—હે જિનેશ્વર ! સમુદ્રની ઊંડાઈ સમુદ્ર સુધી જ સીમિત છે અને મેરુ પર્વતની ઊંચાઈ મેરુ પર્વત સુધીજ સીમિત છે અને આકાશ તથા પૃથ્વીની વિશાળતા પણ તેમના સુધી જ સીમિત છે પરંતુ આપની ધીરજ, ઉન્નત પ્રકૃતિ અને ઉદારતા સમસ્ત લોકલોકમાં વ્યાપી રહી છે. ૮

તવાનવસ્થા પરમાર્થતત્ત્વં,

ત્વયા ન ગીતઃ પુનરાગમશ્ચ ।

દૃષ્ટં વિહાય ત્વમદૃષ્ટમૈષી-

વિરુદ્ધવૃત્તોઽપિ સમજ્જસસ્ત્વં । ૯॥

અર્થઃ—હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપના શાસનમાં પરમાર્થતત્ત્વ (નિશ્ચયતત્ત્વ) અનવસ્થા (અનિયતસ્થિતિ અથવા પરિવર્તનશીલતા) છે તથા આપે અનવસ્થા (પરિવર્તન શીલતા) બતાવીને પુનરાગમનનો અભાવ કહ્યો છે. આપ પ્રત્યક્ષ ક્ષણ છોડીને અદૃષ્ટ ક્ષણ આહો છો; આ પ્રમાણે આપ વિરુદ્ધ આચરણ સહિત હોવા છતાં પણ વિરુદ્ધ આચરણ રહિત છો, એ મહાન્ આશ્ચર્ય છે. ૯

ભાવાર્થઃ—પ્રસ્તુત ૨લોકમાં વિરોધાભાસ અલંકાર છે. વસ્તુતત્ત્વ અનેક ધર્માત્મક છે. સર્વથા નિત્યત્વ, એકત્વાદિ સ્વરૂપ નથી. કેમ કે દ્રવ્યદષ્ટિથી નિત્ય અને પર્યાયદષ્ટિથી અનિત્ય ધર્માત્મક છે. સંસારી જીવોની અપેક્ષાએ પુનરાગમન છે પરંતુ

કલ્યાણ-વિપાપહાર સ્તોત્ર]

[૭૫

મુક્ત જીવોની અપેક્ષાએ પુનરાગમન નથી કેમ કે સંસારી જીવ રાગ દ્વેષ, મોહમાવોને વશ થવાના કારણે જુદી જુદી યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે પરંતુ મુક્ત જીવોમાં કર્મકલંકનો અભાવ થઈ ગયો છે તેથી તેમને પુનરાગમન થતું નથી. દૃષ્ટિ છોડીને અદૃષ્ટિ આહવાનો અભિપ્રાય એ છે કે આપે ઇન્દ્રિયજનિત તુચ્છ સુખ છોડીને અતીન્દ્રિયજન્ય પરમસુખ મોક્ષની આહ કરી. આ પ્રમાણે અર્થ કરવાથી વાસ્તવમાં કોઈ પણ વિરોધ નથી.

સ્મરઃ સુદગ્ધો ભવતૈવ તસ્મિ--

ન્નુદ્ધલિતાત્મા યદિ નામ શમ્ભુઃ ।

અશેત વૃન્દોપહતોઽપિ વિષ્ણુઃ

કિં ગૃહ્યતે યેન ભવાનજાગઃ ॥૧૦॥

અર્થઃ—હે અનંતવીર્યના ધારક ! લોકવિજયી કામને વાસ્તવમાં આપે જ લસમ કર્યો છે, ખીજ કોઈએ નહિ. જો મહાદેવને કામને લસમ કરવાને કારણે ઈશ્વર કહો તો તે ખરાખર નથી કારણ કે તે પણ પાછળથી કામથી પીડિત થઈ ગયા હતા. વિષ્ણુ પણ લક્ષ્મીની સાથે શયન કરવાના કારણે અનેક આકુળતાઓથી પીડિત છે પરંતુ આપ સદૈવ આત્મામાં જાગૃત રહેવાને કારણે કામનિદ્રામાં અચેત થયા નહિ અર્થાત્ હરિહરાદિક બધા દેવ બાહ્ય પરિગ્રહથી લિપ્ત, નિદ્રા આદિ અઠાર દોષ સહિત તથા કામદ્વારા પીડિત છે અને આપ અઠાર દોષરહિત બાહ્ય અંતરંગ બધા પરિગ્રહથી રહિત, નિરાકુળ અને સાચા કામવિજેતા છો. ૧૦

સ નીરજીસ્યાદપરોઽધવાન્વા,

તદોષકીર્ત્યૈવ ન તે ગુણિત્વમ્ ।

સ્વતોઽમ્બુરાશેર્મહિમા ન દેવ !

સ્તોકાપવાદેન જલાશયસ્ય ॥૧૧॥

અર્થઃ—હે જિનદેવ ! આપનાથી ભિન્ન તે હરિહરાદિ દેવ

૭૬ |

[પંચસ્તોત્ર

નિર્દોષ હોય કે સદોષ હોય, તેમના દોષોનું વર્ણન કરવા માત્રથી જ આપનું ગુણીપણું નથી. જેમ વાવ, ફૂલો, તળાવ આદિની નિંદા કરવાથી સમુદ્રનો મહિમા હોય એમ બાબત નથી પરંતુ સમુદ્રનો મહિમા સ્વભાવથી જ હોય છે તેવી જ રીતે અનંતજ્ઞાનાદિ અપરિમિત ગુણોના સ્વામી હોવાથી આપનો સર્વોપરિ મહિમા સ્વભાવથી જ છે. ૧૧

કર્મસ્થિતિં જન્તુરનેકભૂમિં,

નયત્યમું સા ચ પરસ્પરસ્ય ।

ત્વં નેતૃભાવં હિ તયોર્ભવાબ્ધૌ,

જિનેન્દ્ર નૌનાવિકયોરિવાચ્યઃ ॥૧૨॥

અર્થ:—હે ભગવાન ! જેમ સમુદ્રમાં હોડી નાવિકને અને નાવિક હોડીને લઈ જાય છે તેવી જ રીતે સંસારી જીવ કર્મોની સ્થિતિને અને કર્મ સંસારીજીવોને પરસ્પર જુદી જુદી અવસ્થાઓમાં લઈ જાય છે પરિણામે હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપે સંસારરૂપી ઘોર સમુદ્રમાં પરસ્પર એકબીજાનું નેતૃત્વ (વ્યવહારનયથી) કહ્યું છે. ૧૨

સુખાય દુઃખાનિ ગુણાય દોષા-

ન્ધર્માય પાપાનિ સમાચરંતિ ।

તૈલાય બાલાઃ સિકતાસમૂહં

નિપીડયંતિ સ્ફુટમત્વદીયાઃ ॥૧૩॥

અર્થ:—હે ત્રિભુવનપતિ ! આપના શાસનથી બાહ્ય સર્વથા એકાન્તવાદી જનો સુખની પ્રાપ્તિ માટે દુઃખોનું (પર્વત ઉપરથી પડવું, અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવો આદિ ઘોર દુઃખોનું), ગુણોની પ્રસિદ્ધિ માટે (હાડકાની ખોપરીઓની માળા પહેરવી, મૃગના ચામડાનું આસન રાખવું ઇત્યાદિ) પ્રત્યક્ષ દોષોનું, ધર્મ માટે (અશ્વમેધ, નરમેધ અને નરપશુચંડરૂપ) પાપોનું આચરણ કરે છે. આ પ્રમાણે હેથોપાદેય (હિતાહિત) જ્ઞાન રહિત જીવ તેજની પ્રાપ્તિ માટે રેતીનો સમૂહ પીલે છે. ૧૩

કલ્યાણ-વિષાપહાર સ્તોત્ર]

[૭૭

વિષાપહારં મણિમૌષધાનિ

મંત્રં સમુદ્દિશ્ય રસાયનં ચ ।

ભ્રામ્યન્ત્યહો ન ત્વમિતિ સ્મરન્તિ

પર્યાયનામાનિ તૈવ તાનિ ॥૧૪॥

અર્થ:—હે ભગવાન ! આશ્ચર્યની વાત છે કે સંસારી જીવો વિષ દૂર કરનાર મણિ, ઔષધ, મંત્ર, રસાયણ અને કંદપવૃક્ષ આદિની પ્રાપ્તિ માટે અહીં તહીં ભટકે છે પરંતુ આપનું સ્મરણ કરતા નથી. જો કે મણિ આદિ બધા શબ્દો આપના પવિત્ર નામના જ પર્યાયવાચી છે. ૧૪.

ચિત્તે ન કિશ્ચિત્કૃતવાનસિ ત્વં

દેવઃકૃતશ્ચેતસિ યેન સર્વમ્ ।

હસ્તે કૃતં તેન જગદ્વિચિત્રં

સુખેન જીવત્યપિ ચિત્તબાહ્યઃ ॥૧૫॥

અર્થ:—હે ત્રિભુવનારાધ્ય ! આપના હૃદયમાં (વીતરાગ હોવાથી રાગદ્વેષાદિ) કંઈ પણ નથી પરંતુ જે મનુષ્ય આપને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે છે તેને વશ આપું જગત થઈ જાય છે એ આશ્ચર્યની વાત છે. આપ મનરહિત છો તોપણ સૂષ્ણેથી (અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણોથી સંપન્ન હોવાને કારણે) જીવો છો અથવા જેમના ચિત્તમાંથી આપ બહાર છો તેઓ સુખપૂર્વક રહી શકતા નથી અને આપ અચિંત્ય હોવા છતાં પણ અનંત સુખમાં લીન છો. ૧૫

ત્રિકાલતત્ત્વં ત્વમવૈશ્વિલોકી—

સ્વામીતિ સંખ્યાનિયતેરમીષાં

બોધાધિપત્યં પ્રતિ નાભવિષ્યં—

સ્તેડન્યેડપિ ચેદ્વદ્યાપ્સ્યદમૂનપીદં ॥૧૬॥

૭૮]

[પંચસ્તોત્ર

અર્થ:—હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપ ત્રણે કાળના જીવાદિ પદાર્થોને યથાર્થરૂપે જાણો છો તથા ત્રણે લોકોના સ્વામી છો. આમ કહેવાનો અભિપ્રાય એ નથી કે આપના જ્ઞાન અને પ્રભુત્વની સીમા આટલી જ છે કેમ કે કાળ અને લોકની સંખ્યા નિશ્ચિત છે તેથી આપ ત્રિકાળજ્ઞાની અને ત્રિભુવનપતિ કહેવાઓ છો. જો આ ઉપરાંત ખીજા પણ અનંતાકાળ અને લોક હોત તો તે પણ આપના જ્ઞાન અને પ્રભુત્વમાં સમાઈ જ જાત. ૧૬

નાકસ્ય પત્યુઃ પરિકર્મ રમ્યં

નાગમ્યરૂપસ્ય તવોપકારિ ।

તસ્યૈવ હેતુઃ સ્વસુખસ્ય

માનોરુદ્ભિન્નતચ્છત્રમિવાદરેણ ॥૧૭॥

અર્થ:—હે ગુણસમુદ્ર ! ઇન્દ્રની મનોહારી સેવા નિત્ય નિરંજન જ્ઞાનમૂર્તિસ્વરૂપ આપનો ઉપકાર કરતી નથી. તેની મનોહારી સેવા તે ઇન્દ્રના જ આત્મસુખનું કારણ છે. જેમ કેમ આદરપૂર્વક છત્ર ધારણ કરે છે તો તેનાથી તેને જ છાયાદિરૂપ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેનાથી સૂર્યનો કાંઈ થોડો જ ઉપકાર થાય છે ? તેવી જ રીતે ભગવાનની સેવા દ્વારા ઇન્દ્ર સંસારનાશક અતિશય પુણ્યની પ્રાપ્તિ કરે છે. ૧૭

ક્વોપેક્ષકસ્ત્વં ક્વ સુખોપદેશઃ

સ ચેત્કિમિચ્છાપ્રતિકૂલવાદઃ ।

ક્વાસૌ ક્વ વા સર્વજગત્પ્રિયત્વં

તન્નાયથાતથ્યમવેવિચં તે ॥૧૮॥

અર્થ:—હે વીતરાગ પ્રભુ ! પરમ વીતરાગી આપ ક્યાં ? આપનો સુખદાયક ઉપદેશ ક્યાં ? જો સુખદાયક ઉપદેશ હોય તો પછી ઇચ્છાથી પ્રતિકૂળ ઉપદેશ કેમ ? ક્યાં ઇચ્છાથી પ્રતિકૂળ આપનો આ ઉપદેશ ? અને ક્યાં તેમાં સર્વ સંસારી જીવોનું પ્રિયપણું ? આ બધું પરસ્પર વિરોધી હોવા છતાં પણ વિરોધ રહિત યથાર્થ છે એમ મને દૃઢ વિશ્વાસ છે. ૧૮

કલ્યાણ-વિષાપહાર સ્તોત્ર]

[૭૯

ભાવાર્થ:— જો કે વીતરાગ પ્રભુ આપ પરમ વીતરાગ છે. છતાં પણ ભવ્ય જીવોના પુણ્યોદયથી આપની દિવ્યધ્વનિ ખરે છે. આપને ભવ્યજીવો પ્રત્યે કોઈ રાગ નથી તેથી વીતરાગી હોવામાં અને ઉપદેશ દેવામાં કોઈ વિરોધ નથી. હિતકારી હોવા છતાં પણ તે ઇન્દ્રિયવિષયના તુચ્છ ક્ષણિક સુખથી પ્રતિકૂળ છે કેમ કે ઇન્દ્રિય-વિષય સુખનો વિપાક અત્યંત કડવો છે છતાં પણ શિવસુખ આપવાનું મુખ્ય કારણ હોવાથી બધાને પ્રિય છે તેથી આપના ઉપદેશમાં કોઈ વિરોધ નથી.

તુજ્ઞાત્ફલં યત્તદકિંચનાશ્ચ,

પ્રાપ્યં સમૃદ્ધાન્ન ધનેશ્વરાદેઃ ।

નિરમ્ભસોઽપ્યુશ્વતમાદિવાદ્રે—

નૈકાપિ નિર્યાતિ ધુની પયોધેઃ ॥૧૯॥

અર્થ:—હે પરમાત્મા ! જેમ પર્વત જળરહિત છે પરંતુ સ્વભાવથી જ ઉન્નત પ્રકૃતિ ધારણ કરે છે તેથી તેમાંથી ગંગાદિ અનેક નદીઓ નીકળે છે અને જળથી સમૃદ્ધ સમુદ્રમાંથી એક પણ નદી નીકળતી નથી તેવી જ રીતે હે ભગવાન ! આપની પાસે પરમાણુમાત્ર પણ પરિગ્રહ નથી તો પણ અનંતજ્ઞાનાદિ ગુણો દ્વારા અત્યંત ઉન્નત સ્વભાવ હોવાથી આપના દ્વારા જે અનંત સુખાદિરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે તે ધનપતિ કુબેરથી કદી થઈ શકતી નથી. ૧૯

ત્રૈલોક્યસેવાનિયમાય દણ્ડં

દધ્રે યદ્રિદ્રો વિનયેન તસ્ય ।

તત્પ્રાતિહાર્યં ભવતઃ કુતસ્ત્યં,

તત્કર્મયોગાદિ વા તવાસ્તુ ॥૨૦॥

અર્થ:—હે ત્રિલોકકેનાથ ! ઇન્દ્રે ત્રણ લોકના જીવોની સેવા કરવા માટે જે વિનયપૂર્વક દંડ ધારણ કર્યો હતો તેથી પ્રતિહારપણું

૮૦]

[પંચસ્તોત્ર

ઇન્દ્રને જ હો કેમકે પ્રતીહારપણાનું કાર્ય તેણે જ કર્યું છે, આપને તે પ્રતિહાર્ય (પ્રતીહારનું કાર્ય) કેવી રીતે હોય ? અથવા ખરાબર છે કે પૂર્વોપાર્જિત તીર્થંકર પ્રકૃતિરૂપ કર્મના ઉદયથી અશોકવૃક્ષાદિ આઠ પ્રતિહાર્ય હોય છે એ કારણે તે કર્મયોગથી આપને પણ 'પ્રતિહાર્ય' હો. ૨૦

શ્રિયા પરં પश्यति साधु निःस्वः,
श्रीमान्न कश्चित्कृपणं त्वदन्यः ।

યથા પ્રકાશસ્થિતમન્ધકાર—

स्थायीक्षतेऽसौ न तथा तमःस्थम् ॥૨૧॥

અર્થ:—હે જિનેશ્વર ! દરિદ્ર મનુષ્ય ધનવાનને આદરભાવથી દેખે છે પરંતુ આપના સિવાય ખીલ કેઈ પણ ધનવાન વ્યક્તિ પુણ્યોદય રહિત નિર્ધનને સારી રીતે જોતી નથી. તે યોગ્ય જ છે કારણ કે અંધારામાં ઉભેલો મનુષ્ય પ્રકાશમાં ઉભેલા પુરુષને જેમ જોઈ લે છે તેમ પ્રકાશમાં ઉભેલો પુરુષ અંધારામાં ઉભેલા પુરુષને જોઈ શકતો નથી. ૨૧

ભાવાર્થ:—એશ્વર્યના મદથી અંધ સંસારના સંપત્તિશાળી મનુષ્યો નિર્ધનો તરફ આંખ ઉઘાડીને જોતા પણ નથી પણ આપ શ્રીમાન્ હોવા છતાં પણ જ્ઞાનાદિ સંપત્તિ રહિત મનુષ્યોને હિતનો ઉપદેશ આપીને સુખી કરો છે. આ રીતે આપ સંસારના શ્રીમાનોથી ભિન્ન પ્રકારના જ શ્રીમાન્ છે.

स्ववृद्धिनिःश्वासनिमेषभाजि,
प्रत्यक्षमात्मानुभवेऽपि मूढः ।

કિં ચાલિલજ્ઞેયવિવર્તિબોધ—

स्वरूपमध्यक्षमवैति लोकः ॥૨૨॥

અર્થ:—હે જગતના નાથ ! પોતાના શરીરની વૃદ્ધિ, પ્રાણ-ધારણ અને આંખના પલકારવાળા વાસ્તવમાં પોતાના સ્વરૂપને

કલ્યાણ-વિષાપહાર સ્તોત્ર]

[૮૧

અનુભવ કરવામાં પણ અશક્ત જીવો સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષથી આત્માને ક્યાંથી જાણી શકે ? અને જ્યાં પ્રત્યક્ષરૂપ સ્વાત્માને જ જાણુતા નથી તો પછી કેવળજ્ઞાનસ્વરૂપ, અમૂર્ત અને ચિન્માત્ર એવા આપને કેવી રીતે જાણી શકે ? અર્થાત્ જાણી શકે નહિ. ૨૨

તસ્યાત્મજસ્તસ્ય પિતેતિ દેવ

ત્વાં યેઽવગાયન્વિ કુલં પ્રકાશ્ય ।

તેઽઘ્યાપિ નન્વાઙ્મનમિત્યવશ્યં

પાણૌ કૃતં હેમ પુનસ્ત્યજન્તિ ॥૨૩॥

અર્થ:—હે પરમાત્મા ! આપ નાભિરાજના પુત્ર છો અને ભરતેશ્વરના પિતા છો આ પ્રમાણે આપના વંશતું વર્ણન કરીને જે મૂઠબુદ્ધિ જીવ આપની અવહેલના કરે છે તે બુદ્ધિહીનોની જેમ હાથમાં આવેલા સુવર્ણને એમ કહીને છોડી દે છે કે આ પાષાણુ છે અથવા પાષાણુથી ઉત્પન્ન થયું છે. ૨૩

દત્તસ્ત્રિલોક્યાં પટહોઽભિભૂતાઃ

સુરાસુરાસ્તસ્ય મહાન્સ લાભઃ ।

મોહસ્ય મોહસ્ત્વયિ કો વિરોદ્ધુ-

મૂલસ્ય નાશો ફલવદ્વિરોધઃ ॥૨૪॥

અર્થ:—હે ત્રિલુવનનાથ ! ત્રણે લોકમાં વિજયતું નગારું વગાડવાથી મોહને ઘણું મોટું વિજયલાભ થયો કારણ કે તેનાથી સુર અને અસુર બધા અપમાનિત થયા. પરંતુ આપની સમક્ષ તે મોહ સ્વયં મૂર્ચિત્ થઈ ગયો. તે યોગ્ય જ છે, વિરોધીનો બળવાનની સાથે વિરોધ કરવાથી મૂળ સહિત નાશ થાય છે.

માર્ગસ્ત્વયૈકો દદ્દશે વિમુક્તે-

શ્વતુર્ગતીનાં ગહનં પરેણ ।

૮૨]

[પંચસ્તોત્ર

सर्वं मया दृष्टमिति स्मयेन

त्वं मा कदाचिद्भुजमालुलोक ॥२५॥

અર્થ—હે જિનેન્દ્રદેવ ! આપે એક મોક્ષનો જ માર્ગ જોયો છે અને આપનાથી ભિન્ન અન્યમતી દેવોએ ચારે ગતિનો ગહન માર્ગ જોયો છે તેથી મેં બધું જ જોયું છે એવા અહુંકારથી આપે કદી પણ આપનો હાથ જોયો નહિ. ૨૫

स्वर्भानुरर्कस्य हविर्भुजोऽम्भः,

कल्पान्तवातोऽम्बुनिधेर्विधातः ।

संसारभोगस्य वियोगभावो,

विपक्षपूर्वाभ्युदयास्त्वदन्ये ॥२६॥

અર્થ—હે અનંત સુખધારક ! રાહુ સૂર્યનો, જળ અગ્નિનો, પ્રલયકાળનો પવન સમુદ્રનો તથા વિયોગભાવ સંસારના ભોગોનો પ્રતિપક્ષી છે, આ પ્રમાણે કેવળ આપના સિવાય સંસારના બધા પદાર્થોનો અભ્યુદય તેમના પ્રતિપક્ષ સહિત છે. ૨૬

ભાવાર્થ—હે પ્રભુવર ! કેવળ આપનો જ અભ્યુદય એવો છે કે જે પ્રતિપક્ષી ભાવોથી સુરક્ષિત છે કેમકે આપના સર્વ વિભાવોનો સર્વથા નાશ થઈ ગયો છે તેથી કેવળ આપના ભક્ત જ શાશ્વત સુખનો રસાસ્વાદ લે છે.

अजानतस्त्वां नमतः फलं यत्,

तज्जानतोऽन्यं न तु देवतेति ।

हरिन्मणिं काचधियादधान-

स्तं तस्य बुद्धया बहतो न रिक्तः ॥२७॥

અર્થ—હે મુનિનાથ ! આપને જાણ્યા વિના (પણ) નમસ્કાર કરનાર મનુષ્યને જે ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે તે ક્ષણ આપનાથી ભિન્ન

કલ્યાણ-વિષાપહાર સ્તોત્ર]

[૮૩

ખીજાઓને ' દેવ ' જાણીને નમસ્કાર કરનારને પણ મળતું નથી કેમકે નીલમણિને કાચ માનીને ધારણ કરનાર મનુષ્ય, કાચને નીલમણિ માનીને ધારણ કરનાર મનુષ્ય કરતાં દરિદ્ર નથી. ૨૭

પ્રશસ્તવાચશ્ચતુરાઃ કષાયૈ-

દર્ગ્ધસ્ય દેવચ્યવહારમાહુઃ ।

ગતસ્ય દીપસ્ય હિ નંદિતત્વં,

દૃષ્ટં કપાલસ્ય ચ મંગલત્વમ્ ॥૨૮॥

અર્થઃ—હે જિનપતિ ! પ્રશસ્ત વચન બોલનાર ચતુર વ્યવહારી મનુષ્ય ક્રોધાદિ-કષાયોથી જલતા પુરુષને પણ દેવ શબ્દથી સંબોધે છે. આ વ્યવહાર એવો છે જેમ બોલવાતા દીપકને લોકો કહે છે કે દીપક વધી ગયો અને ફૂટેલા ઘડાને કહે છે કે ઘડાનું કલ્યાણ થઈ ગયું. ૨૮

નાનાર્થમેકાર્થમદસ્ત્વદુક્તં,

હિતં વચસ્તે નિશમય્ય વક્તુઃ ।

નિર્દોષતાં કે ન વિભાવયન્તિ,

જ્વરેણ મુક્તઃ સુગમઃ સ્વરેણ ॥૨૯॥

અર્થઃ—હે સ્યાદ્રાદ નાયક ! જેમ ક્રોધનો નીરોગી સ્વર સાંભળતાં જ ખબર પડી જાય છે કે એ જ્વર રહિત છે તેવી જ રીતે હે દેવાધિદેવ ! બુદ્ધ બુદ્ધ અર્થવાણા, એક અર્થવાણા તથા હિતકારી આપના દ્વારા પ્રતિપાદિત વચનો સાંભળીને કયો પરીક્ષક આપના જેવા સત્યવાદીની નિર્દોષતાનો અનુભવ ન કરે અર્થાત્ ખદાં જ કરે છે. ૨૯

ન ક્વાપિ વાઙ્છા વવૃતે ચ વાક્તે

કાલે ક્વચિત્કોઽપિ તથા નિયોગઃ ।

૮૪]

[પંચસ્તોત્ર

ન પૂરયામ્યમ્બુધિમિત્યદંશુઃ

સ્વયં હિ શીતદ્યુતિરભ્યુદેતિ ॥૩૦॥

અર્થ:—હે ઋષભદેવ ! આ આપનો કોઈ અચિંત્ય ગુણ જ છે કે આપની ક્યાંય કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા વિના જ આપના વચનો (દિવ્યધ્વનિ) ની પ્રવૃત્તિ સ્વભાવથી જ થાય છે, એવો કાંઈક નિયોગ જ છે. જેમ ચન્દ્રનો ઉદય સ્વભાવથી જ થાય છે, ‘ હું ’ સમુદ્રને પૂરેપૂરો ભરી દઉં’ એવી ઇચ્છાથી ચન્દ્રનો ઉદય થતો નથી, તેવી જ રીતે આપની દિવ્યધ્વનિ સ્વભાવથી જ ખરે છે. ૩૦

ગુણા ગમીરાઃ પરમાઃ પ્રસન્ના

બહુપ્રકાશવહ વસ્તવેતિ ।

દૃષ્ટોજમન્તઃ સ્તવને ન તેષાં

ગુણો ગુણાનાં કિમતઃ પરોસ્તિ ॥૩૧॥

અર્થ:—હે ગુણ સમુદ્ર ? આપના ગુણ ગંભીર, સર્વોત્કૃષ્ટ, સુપ્રસિદ્ધ, ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના અને ઘણા છે. સ્તુતિમાં તે ગુણોનો અંત દેખાતો નથી કેમકે તે અનંત છે. જે તેમનો ક્યાંય અંત હોય તો આપમાં જ છે. અર્થાત્ આપ સર્વગુણસંપન્ન છે, આપનામાં કોઈ ગુણની કમી નથી. ૩૧

સ્તુત્યા પરં નાભિમતં હિ ભક્ત્યા

સ્મૃત્યા પ્રણત્યા ચ તતો મજામિ ।

સ્મરામિ દેવં પ્રણમામિ નિત્યં

કેનાપ્યુપાયેન ફલં હિ સાધ્યમ્ ॥૩૨॥

અર્થ:—હે દેવાધિદેવ ! કેવળ સ્તુતિકારા જ ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ થતી નથી પરંતુ ભક્તિ, સ્મરણ, નમસ્કારથી પણ થાય છે. તેથી હું સદૈવ આપની ભક્તિ કરું છું, ધ્યાન કરું છું અને આપને પ્રણામ કરું છું કેમકે કોઈ પણ ઉપાય દ્વારા પોતાના વિભાવ ભાવો મટાડીને ઇચ્છિત ફળ સિદ્ધ કરી લેવું જોઈએ. ૩૨

કલ્યાણ-વપપહાર સ્તોત્ર]

[૮૫

તત્સિલોક્તીનગરાધિદેવં

નિત્યં પરંજ્યોતિરનંતશક્તિમ્ ।

અપુણ્યપાપં પરપુણ્યહેતું

નમામ્યહં વન્દ્યમવન્દિતારમ્ ॥૩૩॥

અર્થ:—હે ગુણનિધિ ! આપ અવિનાશી છો, કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપ જ્યોતિથી પ્રકાશમાન છો, અનંત વીર્યાના ધારક છો, સ્વયં પુણ્ય-પાપ રહિત છો છતાં પણ લબ્યજીવોના પુણ્યના કારણ છો. આપ ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી બધા દ્વારા વંદ્ય છો પરંતુ આપ કોઈને વંદન કરતા નથી. ત્રણેલોકના સ્વામી એવા આપને હું (ધનંજય કવિ) સદૈવ નમસ્કાર કરું છું. ૩૩

અશબ્દમસ્પર્શમરૂપગંધં

ત્વાં નીરસં તદ્વિષયાવબોધમ્ ।

સર્વસ્ય માતારમમેયમન્યૈ—

જિનેન્દ્રમસ્માર્યમનુસ્મરામિ ॥૩૪॥

અર્થ:—હે ત્રિલોકીનાથ ! આપ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, ગંધ અને રસરહિત છો પરંતુ તેમના વિષયના પૂર્ણ જ્ઞાતા છો. આપ સર્વને જાણો છો પરંતુ આપને કોઈ જાણતું નથી. આપના અનંતગુણોનું સ્મરણ પણ કરી શકાતું નથી એવા શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનનું હું સદૈવ વારંવાર ચિંતવન કરું છું. ૩૪

અગાધમન્યૈર્મનસાપ્યલંઘ્યં

નિષ્કિચનં પ્રાર્થિતમર્થવદ્ધિઃ ।

વિશ્વસ્ય પારં તમદૃષ્ટપારં

પતિં જનાનાં શરણં વ્રજામિ ॥૩૫॥

અર્થ:—હે નરનાથ ! આપ ગુણોથી ગંભીર છો તેથી બીજા તે ભંડાણ સુધી પહોંચી શકતા નથી, મનથી આપનું ચિંતવન

૮૬]

[પંચસ્તોત્ર

કરી શકાતું નથી, પરમાણુમાત્ર પણ પરબ્રહ્મ આપની પાસે નથી છતાં પણ ઇન્દ્ર ચક્રવર્તી વગેરે આપની પાસે યાચના કરે છે. (કારણ કે અનંત ચતુષ્ચક્રસ્વરૂપ અંતરંગ-લક્ષ્મીથી આપ શોભી રહ્યા છો અને ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી વગેરે તેનાથી રહિત છે તેથી તેમનું યાચકપણું સ્વાભાવિક જ છે.) આપ વિશ્વના સકળ પદાર્થોનો પાર પામ્યા છો અને બીજાને પણ પાર પહોંચાડો છો, પરંતુ આપનો પાર કોઈ પામ્યું નથી, એવા તે જિનપતિનું હું શરણુ ગ્રહું છું. ૩૫

ત્રિલોક્યદીક્ષાગુરવે નમસ્તે

યોઽવર્ધમાનોઽપિ નિજોન્નતોઽભૂત્ ।

પ્રાગ્મણ્ડલૈઃ પુનરદ્રિકલ્પઃ

પદ્મચાન્ન મેરુઃ કુલપર્વતોઽભૂત્ ॥૩૬॥

અર્થઃ—હે ત્રિભુવનપતિ ! સુમેરુ પર્વત પહેલાં ગોળ પથ્થરોનો ઢગલો, પછી નાનો પહાડ અને પછી કુલાચલ થયો નહોતો પરંતુ સ્વભાવથી જ તે મહામેરુ હતો તેવી જ રીતે આપ ક્રમપૂર્વક ન વધતાં સ્વયં ઉન્નત હતા. એવા ત્રણેલોકના દીક્ષાગુરુ સ્વરૂપ આપને નમસ્કાર. ૩૬

સ્વયપ્રકાશસ્ય દિવા નિશા વા,

ન વાધ્યતા યસ્ય ન વાઘકત્વમ્ ।

ન લાઘવં ગૌરવમેકરૂપં

વન્દે વિભું કાલકલામતીતમ્ ॥૩૭॥

અર્થઃ—હે ત્રિલોકી પ્રભુ ! આપ સ્વયં સતત પ્રકાશસ્વરૂપ છો તેથી દિવસ કે રાત્રિની જેમ બાધ્ય બાધકપણું નથી, જેમને નથી લઘુતા કે નથી ગુરુતા. તે સદૈવ એકરૂપ રહેનાર અને કાળની કળાથી રહિત અર્થાત્ અવિનાશી ત્રિલોકીનાથને હું નમસ્કાર કરું છું. ૩૭

કલ્યાણ-વિષયહાર સ્તોત્ર]

[૮૭

इति स्तुति देव विधाय दैन्या-

द्वरं न याचे त्वमुपेक्षकोऽसि ।

छायातरुं संश्रयतः स्वतः स्यात्,

कश्छायया याचितयात्मलाभः ॥३८॥

અર્થ:—હે નાથ ! આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને હું દીનતાપૂર્વક વરદાન માગતો નથી કેમ કે હું જાણું છું કે આપ રાગદ્વેષરહિત છો. અથવા બરાબર જ છે કે વૃક્ષનો આશ્રય લેનાર પુરુષને છાંયો સ્વયં પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તે પછી છાંયો માગવાથી શો લાભ થાય ? ૩૮

अथास्ति दित्सा यदि वोपरोध-

स्त्वय्येव सक्तां दिश भक्तिबुद्धिम् ।

करिष्यते देव तथा कृपां मे,

को वात्मपोष्ये सुमुखो न सूरिः ॥३९॥

અર્થ:—હે સ્વામી ! જો આપની કાંઈ દેવાની ઈચ્છા હોય અથવા કાંઈ અનુગ્રહ હોય તે હું એ જ માગું છું કે આપના ચરણોમાં જ મારી ભક્તિ રહો. મને વિશ્વાસ છે કે હે દેવ ! આપ મારા ઉપર આટલી કૃપા અવશ્ય કરશો. પોતા વડે પોષાવા યોગ્ય શિષ્ય ઉપર કયા વિદ્વાન પુરુષ અનુકૂળ નથી થતા ? બધા જ થાય છે. ૩૯

वितरति विहिता यथा यथञ्चि-

ञ्जिन विनताय मनीषितानि भक्तिः ।

त्वयि नुतिविषया पुनर्विशेषा-

द्विशति सुखानि यशो धनं जयं च ॥४०॥

૮૮]

[પંચસ્તોત્ર

અર્થ:--હે જિનેન્દ્રદેવ ! જેમ કેઈ પણ રીતે કરેલી ભક્તિ પણ વિનયશીલ ભક્તને મનોવાંછિત ફળ આપે છે તો પછી વિશુદ્ધ પરિણામોથી કરેલી આપની સ્તુતિ અને ભક્તિ વિશેષપણે સુખ, યશ, ધન અને વિજય આપે છે.

ભાવાર્થ:--હે ભગવાન ! સમ્યગ્દર્શનપૂર્વક વિશુદ્ધ પરિણામો દ્વારાઆપની સ્તુતિ કરવાથી વિશિષ્ટ સુખ, નિર્મલ યશ, ધન વૈભવ અને વિજય લાભ મળે છે અને અંતે સર્વોપરિ મોક્ષનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

એ પ્રમાણે મહાકવિ ધનંજયતકૃત વિષાખહાર સ્તોત્રની પં. શ્રેયાંસકુમારજી શાસ્ત્રીકૃત ભાષાટીકાનો ગુજરાતી અનુવાદ પૂરો થયે.

विषापहार-स्तोत्रने।

पद्यानुवाद

अपने में ही स्थिर रहता है, और सर्वगत कहलाता,
सर्व-संग-त्यागी होकर भी, सभ व्यापारोंका ज्ञाता;
काल-मानसे वृद्ध अहुत है, फिर भी अजर अमर स्वयमेव,
विपदाओंसे सदा अचावे, वह पुराण पुरुषोत्तम देव. १.

जिसने पर-कल्पनातीत, युग-भार अकेले ही उठा,
जिसके सुगुन-गान मुनिजन भी, कर नहीं सके एक बेला;
उसी वृषभकी विशद विरह यह, अल्पभुद्धि जन रचता है,
जहाँ न जाता मानु, वहाँ भी दीप उजला करता है. २.

शक सरीषे शक्तिवान ने, तब गर्व गुण गाने का,
किन्तु मैं न साहस छोड़ूंगा, विरहावली बनानेका;
अपने अल्पज्ञान से ही मैं, अहुत विषय प्रकटाऊँगा,
धस छोटे वातायनसे ही, सारा नगर दिभाऊँगा. ३.

तुम सभ-दशी देव, किन्तु, तुमको न देख सकता कोई,
तुम सभके ही ज्ञाता, पर तुमको न जान पाता कोई;
'कितने हो' 'कैसे हो, यों कुछ कहा न जाता है भगवान्,
धससे निज अशक्ति अतलाना, यही तुम्हारा स्तवन महान. ४.

आलसक सम अपने दोषोंसे, जो जन पीड़ित रहते हैं,
उन सभको है नाथ, आप, भवताप रहित नित करते हैं;
यों अपने हित और अहितका, जो न ध्यान धरनेवाले,
उन सभको तुम आल-वैद्य हो, स्वास्थ्य-दान करनेवाले. ५.

[74]

दने लेनेका काम कुछ, आज कल्य परसों करके,
दिन व्यतीत करता अशक्त रवि, व्यर्थ दिलासा दे करके;
पर हे अम्युत, जनपति, तुम यों पल भर ली नहिं जोते हो,
शरणागत नत लक्ष्मणनोको, त्वरित धृष्ट इल दते हो. ६.

लक्ष्मणभावसे सुमुष्ण आपके रहनेवाले सुष्ण पाते,
और विमुष्ण जन दुष्ण पाते है, रागद्वेष नहिं तुम लाते;
कमल सुदुतिमय चारु आरसी, सदा अकसी रहती ज्यों,
उसमें सुमुष्ण विमुष्ण दोनों ही, द्वेषे छाया ज्यों की त्यों. ७.

गह्वराध निधि की, अंधारि गिरि की, नल-थल की यौडाध,
वही वही तक जहां जहां तक, निधि आदि दृष्टि दिखलाध;
किन्तु नाथ, तेरी अगाधता, और तुंगता, विस्तरता,
तीन लुवनके आहिर ली है, व्याप रही है जगत्पिता ८.

अनवस्थाको परम तत्त्व, तुमने अपने मतमें गाया,
किन्तु अज्ञ अचर्य यह लगवान्, पुनरागमन न अतलाया;
त्यों आशा करके अदृष्टकी, तुम सुदृष्ट इलको जोते,
यों तथ्य अरित द्वेषे उलटेसे, किन्तु घटित सज्जही होते. ९.

काम जलाया तुमने स्वामी, धसीलिये यह उसकी धूल,
शंभु रमाध निज शरीरमें, होय अधीर मोह में लूल;
विष्णु परिग्रहयुत सोते हैं; लूटे उन्हें धसीसे काम,
तुम निर्व्रथ जगते रहते, तुमसे क्या छीने वह वाम. १०.

और देव हों याहे जैसे, पाप सहित अथवा निष्पाप,
उनके दोष द्विभानेसे ही, गुणी कहे नहिं जते आप;
जैसे स्वयं सरितपति की अति, महिमा अही द्विधाती है,
जलाशयोके लघु कहनेसे, वह न कही अठ जाती है. ११.

[75]

कर्मस्थितिके। एव निरन्तर, विविध थलोमें पहुँचाता,
और कर्म धन जग-जुवोके, सभ गतियोंमें ले जाता;
यां नौका नाविकके जैसे, धंस गहरे लव-सागरमें,
एव कर्मके नेता हो प्रभु, पार करे कर कृपा हमें. १२.

गुणके सिद्ध लोग करते हैं; अस्थि-धारणादिक षडु द्रव्य,
धर्महेतु पापोंमें पडते, पशुवधादिके कष्ट निर्दोष;
सुखहित निज तनके देते है, गिरिपातादि दुःखमें डेल,
यां जो तव मतप्राप्त भूठ वे, आलू पेल निकाले तेल. १३.

विषनाशक मणि मंत्र रसायन, औषधके अन्वेषणमें,
दृष्टो तो ये लोले प्राणी, किरें लटकते वन वन में;
समस्त तुम्हें ही मणिमंत्रादिक, स्मरण न करते सुखदायी,
क्योंकि तुम्हारे ही हैं ये सभ, नाम दूसरे पर्यायी. १४.

हे जनेश, तुम अपने मतमें, नहीं किसीके लाते हो,
पर जिस किसी लाग्यशालीके, मनमें तुम आ जाते हो;
वह निज-करमें कर लेता है, शकल जगतके निश्चय से,
तव मन से आहर रहकर ली, अचरज है रहता सुभसे. १५.

त्रिकालज्ञ त्रिजगतके स्वामी, ऐसा कहनेसे जिनदेव,
ज्ञान और स्वामीपनकी, सीमा निश्चित होती स्वयमेव;
याद धंससे ली न्यादा होती, काल जगतकी गिनती और,
तो उसको ली व्यापित करते, ये तव गुण दानों सिरभौर. १६.

प्रभुकी सेवा करके सुरपति, भीज स्वसुखके भोता है,
हे अगम्य अज्ञेय न धंससे, तुम्हें लाल कुछ होता है;
जैसे छत्र सूर्यके सम्भुष, करनेसे दयालु जिनदेव,
करनेवाले ही के होता, सुखकर आतपहर स्वयमेव. १७.

[76]

कहां तुम्हारी वीतरागता, कहां सौंज्यकारक उपदेश !
हो ली तो कैसे भन सकता, धन्द्रिय-सुभ-विरुद्ध आदेश ?
और जगतकी प्रियता ली तभ, सभव कैसे हो सकती ?
अचरण, यह विरुद्ध गुणमाला, तुममें कैसे रह सकती ? १८.

तुम समान अति तुंग किन्तु निधनोंसे, जे मिलता स्वयमेव,
धनद आदि धनिकोंसे वह इल, कली नहीं मिल सकता देव;
जलविहीन उंचे गिरिवरसे, नाना नदियां बहती हैं,
किन्तु विपुल जलयुक्त जलधिसे, नहीं निकलतीं, उरती हैं. १९.

करो जगत-जन जिनसेवा, यह समझानेको सुरपति ने,
दंड विनयसे लिया, धसलिये, प्रातिहार्य पाया उसने;
किन्तु तुम्हारे प्रातिहार्य वसु-विधि हैं सो आये कैसे ?
हे जिनेंद्र; यहि कर्मयोगसे, तो वे कर्म हुये कैसे ? २०.

धनिकोंको तो सली निधन, लभते है लला समजते है,
पर निधनोंको तुम सिवाय जिन, कोष लला न कहते है;
जैसे अंधकारवासी उजियालेवालेको दृषे,
वैसे उजियालावाला नर, नहिं, तमवासीको दृषे. २१.

निज शरीरकी वृद्धि धास-उच्छवास और पलके अपना,
ये प्रत्यक्ष चिन्ह हैं जिस में, असा ली अनुभव अपना;
कर न सके जे तुच्छपुद्धि वे, हे जिनवर; क्या तेरा रूप,
धन्द्रियगोचर कर सकते हैं, सकल ज्ञेयमय ज्ञानस्वरूप ? २२.

‘उनके पिता’ ‘पुत्र हैं उनके,’ कर प्रकास यों कुलकी आत,
नाथ; आपकी गुण-गाथा जे, गाते हैं २४ २४ दिनरात;
यारु चित्तहर आभीकरके, सचमुच ही वे विना विचार,
उपल-शकलसे उपज उहकर, अपने करसे देते डार. २३.

[77]

तीन लोकमें ढाल भ्रमकर, किया मोह ने यह आदेश,
सभी सुरासुर हुये पराजित, मिला विजय उसे विशेष;
किन्तु नाथ; वह निष्पल आपसे, कर सकता था कहां विरोध,
वैर ठानना भलवानोंसे, जो देता है शुद्धो जोह. २४.

तुमने केवल एक मुक्तिका, देखा मार्ग सौभ्यकारी,
पर औरोंने बारी गति के, गहन पथ देखे लारी;
धससे सभ कुछ देखा हमने, यह अलिमान ठान करके,
हे जिनवर, नहिं कभी देखा, अपनी लुब्ध तान करके. २५.

रविको राहु रोकता है, पावकको वारि झुंझाता है,
प्रलयकालका प्रथल पवन, जलनिधिको नाथ नचाता है;
असे ही लव-लोकोंके, उनका वियोग हरता स्वयमेव,
तुम सिवाय सभकी अहती पर, घातक लगे हुये हैं देव. २६.

पिन जाने ली तुम्हें नमन करनेसे जो इल इलता है,
वह औरोंके देव मान, नमनेसे ली नहिं मिलता है;
ज्यों *भरकतको काय मानकर, करगत करनेवाला नर,
समझ सुमणि जो काय गळे, उसके सम रहे न आली कर. २७.

विशद मनोऽज्ञ जोलनेवाले, पंडित जो कहलाते हैं,
कोषादिकसे जले हुयेको, वे यों 'देव' अताते हैं;
जैसे 'शुभे हुये' दीपकको, 'अढा हुआ' सभ कहते हैं,
और कपाल पिघर जानेको, 'मंगल हुआ' समझते हैं. २८.

नयप्रमाणयुत अतिहितकारी, वचन आपके कहे हुये,
सुनकर श्रोताजन तर्कोंके, परिशीलन में लगे हुये;
वक्ताका निर्दोषपना जनेंगे, क्यों नहिं है गुणमाल,
जवरविमुक्त जना जाता है, स्वर परसे सहजहि तत्काल. २९.

* भरकत—नीलमणि

यद्यपि जगडे किसी विषयमें अलिखाया तब रही नहीं,
तौ ली विमल वाणि तथ अिरती, यदा कदाचित् कहीं कहीं;
ऐसा ही कुछ है नियोग यह, जैसे पूर्णचन्द्र जिनदेव,
Xज्वार थदानेको न उगता, किन्तु उदित होता स्वयमेव. 30.

हे प्रभु; तेरे गुण प्रसिद्ध है, परमोत्तम है, गहरे है,
बहु प्रकार है, पार रहित है, निज स्वभावमें गहरे है,
स्तुति करते करते ये दृष्टा, छार गुणोंका आभिरमें,
धनमें जे नहिं कहा, रहा यह, और कौन गुण जालर में 31.

किन्तु न केवल स्तुति करनेसे, मिलताहै निज अलिमत ईल,
धस से प्रभुको लक्षितभावसे, लजता हुं, प्रतिदिन प्रतिपल;
स्मृति करके सुमरन करता हूं, पुनि विनम्र हो नमता हूं,
किसी यत्नसे ली, अलीप्त-साधन की धम्मा रभता हूं. 32.

धसीलिये शायत तेजोभय, शक्ति अनन्तवन्त अलिशाम,
पुण्य पाप अिन, परम पुण्यके कारण, परमोत्तम गुणधाम;
वन्दनीय, पर जे न औरकी, करै वन्दना कली मुनीश,
ऐसे त्रिभुवन नगर-नाथको, करता हुं प्रणाम धर सीस. 33.

जे नहिं स्वयं शब्द रस सपरस, अथवा रूप गंध कुछ ली,
पर धन सथ विषयोंके ज्ञाता, जिन्हें केवली कहे सली;
सथ पदार्थ जे जनें, पर न जन सकता कोई जिनको,
स्मरणमें न आ सकते है जे, करता हुं सुमरन उनको. 34.

लंध्य न औरोंके मनसे ली, और गूढ गहरे अतिशय,
धनविहीन जे स्वयं किन्तु, जिनका करते धनवान विनय;
जे धस जगडे पार गये पर, पाया जय न जिनका पार,
ऐसे जिनपति के चरणोंकी, लेता हुं मैं शरण उदार. 35.

X ज्वार=अरती

[79]

મેરુ બડાસા પથર પહલે, ફિર છોટાસા ફલસ્વરૂપ,
ઝીર અન્ત મેં હુઆ ન કુલગિરિ, કિન્તુ સદાસે ઉન્નત રૂપ;
ઇસી તરહુ જે વર્ધમાન હેં કિન્તુ ન કમસે હુઆ ઉદાર,
સહજેન્નત ઉસ ત્રિભુવન-ગુરુકો, નમસ્કાર હેં ખારખ્યાર. ૩૬.

સ્વયં પ્રકાશમાન જિસ પ્રભુકો, રાત દિવસ નહિં રોક સકા,
લાઘવ ગૌરવ ભી નહિં જિસકો, ખાધક હોકર ટોક સકા;
એકરૂપ જે રહે નિરંતર, કાલ-કલાસે સદા અતીત,
ભાક્ત-ભાર સે ઝુઠકર ઉસકી, કરું વંદના પરમ પુનીત. ૩૭.

ઇસ પ્રકાર ગુણકીર્તન કરકે, દીન ભાવસે હે ભગવાન,
વર ન માંગતા હું મૈ કુછ ભી, તુમહેં વીતરાગી વર જાન;
વૃક્ષતલે જે જાતા હે, ઉસ પર છાયા હોતી સ્વયમેવ,
છાંહ-યાચના કરનેસે ફિર, લાભ કૌનસા હે જિનદેવ? ૩૮.

યાદ દેનેકી ઇચ્છા હી હો, યા ઇસકા કુછ આગ્રહ હો,
તો નિજય રન-કમલ-રત નિર્મલ યુદ્ધિ દીજિએ નાથ અહો;
અથવા કૃપા કરોગે હી પ્રભુ, શંકા ઇસમેં જરા નહીં,
અપને પ્રિય સેવક પર કરતે, કૌન સુધી જન દયા નહીં. ૩૯.

